

САШКО.

Тихо було у всім домі — і Сашко напружено прислухався, щоб ухопити, хоч який небудь звук з сусідньої хати... Ні, ще нікого нема, не походились... Підійшов до вікна. Гарно було там за вікном — так би стояти й дивитись і не думати ні про що... або лежати там, на леваді, на свіжій снінці й дивитись в небо блакитне, чисте й глибоке... або ще краще он там летіти з білими хмарками. Але хмарки собі летять все далі й далі, легенькі й вільні, а Сашко все мусить бути тут, в сій душній, тісній хаті, де для його наче й місця нема. І справді нема, бо чому ж його все від одної хати до другої перекидають, і всі його родичі хочуть від його відчепитись? Ось і зараз там, в сусідній кімнаті всі рідні, які зіхались до бабуні, будуть радитись, в кого йому бути, куди його втиснути... Бо стара бабуня, в якій він живе вже рік (мати його небіжчика-батька), розгнівалась на його, і коли приїхали діти її до неї на вакації — дядько Петро, який учителював на Поділю, і тітка Галя з дочкою і її чоловіком, а після них Сашкова опікунка — бабуня Борошенкова — мати його мами, — вона сповістила їх, що не хоче далі тримати Сашка.

— Але чого бабуня так розгнівалась? Ніколи Сашко не думав, що то буде така велика біда... Що він такого вчинив? У бабуні на горішці стояла скринька одного старого пана, який колись мешкав у бабуні, потім виїхав, лишивши свої річі, і не з'являвся вже три роки. Там в скринці знайшов він багато нових пер і циркуль; взяв собі все те — той старий пан мабуть вже вмер (бо три роки про його не чуто) і йому зовсім не потрібні ні пера ані циркуль; а йому, Сашкови, так їх треба — не допросить ся, щоб купили. І він зовсім не думав, що краде, що своїм вчинком робить кому-небудь лихо. Чого ж бабуня так розгнівалась? Правда, він ще вчинив щось... ну, справді таки лихе, але ще й не те роблять школярі! Йшов собі з товаришом над вечір до дому і не те щоб навмисне, а так якимсь воно вийшло — набив мужика, що йшов п'яний і хитаючись зненацька штовхнув Сашка. Мужик другого ранку нажалував ся вчителювати (він пізнав Сашка, бо

часто зустрічався з ним, маючи своє обійстя недалеко від хати Сашкової бабуні) і вийшла погана історія. Бабуня, як пізнала, сплеснула руками і перехрестила ся: що ж то далі буде? — гукнула вона до своєї дочки Тосі, що завжди з нею живе.

— Та що, мамо, одкажіть ся від його, бо нічого з його не буде... І ось — чи триматиме його бабуня далі, чи ні — як хочеть ся се швидче знати... У неї все ж таки хоч трохи краще Сашкови, ніж по других рідних... А що з його нічого не буде — нехай собі... Ось, вже сходять ся: чогось сміється дядько Петро і сердито буркоче тітка Тося. І голос опікунки — бабуні Борошенкової, і ще кроки і ще... Сашко ліг на канапу і намірив ся тихо-тихо лежати, щоб слухати, що там за дверима казатимуть.

— Та ми вже се десятій раз чуємо: стояла скринька на горищі, і там були пера; скринька там і досі стоїть, а пер немає... Годі вже... бубонів дядько Петро, з шумом сідаючи на рипучого стільця. Тосю, ти вже своє всім сказала, всі ми чули; тепер вже ми будемо говорити.

— Ой, те хлопчисько, — зітхнула бабуня Борошенкова. Ну, оттаке зробити! Ну подумайте...

— Та я вже давно помічаю, що він зіпсований; ще як він у мене був, то й тоді деякі капости робив, — додала тітка Галя; та що ж робити, треба хлопця довести до ладу.

— Ну, от будемо говорити про його — розляг ся голос дядька Петра; значить ви, мамо, не хочете далі Сашка тримати?

— Та що, чи хочу я, чи не хочу? Як би він був слухняний хлопець... я ж ним турбую ся, шкода мені його; сирота, та все ж таки й син мого сина. І ні на що зле не навчаєш, всього доброго йому бажаєш, а воно яке! Як те вовчєня, що в ліс дивить ся. Як би хто другий його взяв, була б рада, бачу, що я не вмю з ним, він мене не слухає... та й на що мені оті клопоти: там втягнув щось, там побив ся, ще хату мені спалить!

— Ну, то як собі хочете, мамо; міркуйте, — відказав дядько Петро.

— А я то так думаю, мамо, — завершала тітка Тося; на що вам ті клопоти? Чи ще мало опікували ся внуками від дочки, що ще мусите й синових дітей викохати? Опікуни у Сашка є, най опікують ся.

— Та не зна що говорять, — рознервовано заокотала бабуня друга. — Яке там опікунство? Над чим опікунство? Що ми маєтки забрали, капітали забрали? Що ми опікуємо? Ну, добре, я опікунка, то перебув вже хлопець у мене; тепер у другої баби посидить, така ж сама рідня баба, як і я...

— Баба то рідня, але ви не тільки баба, а ще й опікунка, — розважно вимовив дядько Петро, — і як ваш вихованець справляє такі неприємности, то мусите взяти його собі.

— Ото пак, велике лихо вчинив, пера взяв, та там наговк когось! Мало він мені дошкулював, як в мене жив? і терпіла...

— Та знаєте що, мамо, обізвалась тітка Галя, я вам так посовітую: пожалійте ви хлопця, потерпіть ще рік; най вже він скінчить училище; бо як відмовите йому тепер, доведеться йому покинути вчити ся і їхати з опікункою.

— Най вже сидить, та хоч би слухав... треба, щоб наказали йому всі ви, аби слухав, та вчив ся добре, а мені не тяжко, я йому добра хочу.

— От, мамо, ви завжди такі добрі, то й нічого не маєте, — забуркотіла тітка Тося.

— Про мене — як хочете, пробубонів дядько Петро, — моя хата з краю.

— А про мене, — несподівано і різко задзвенів голос Катрі (дочки тітки Галі) — треба зробити инакше. Треба більше уваги звернути на хлопця. Що йому дасть се училище? Був він в гімназії, не треба було забирати; а взяли — бо правда, не було чим заплатити за вчення (опікунка не зібрала) то треба знов його до гімназії, і подбати про те, щоб було з чого платити за вчення. Ось, нас скільки тут! Най кожний дасть скільки може два рази на рік, щоб скласти Сашкови на вчення. Треба довести хлопця до ладу — казали — і ось так се можна зробити! Хиба, як він сирота, то вже йому не треба і вчитись більше, і долі йому кращої не треба? Навпаки, ми мусимо дбати, щоб він не терпів дуже від того, що втеряв батька й матір...

— А, де вже там думати про гімназію, як нема з чого платити, — зарепетувала бабуня Борошенкова; — хоч би тут скінчив!

— Таки трудно, дочко, завважила тітка Галя, ти ж пам'ятаєш, як він був у нас, коли в гімназії вчив ся: і нам важко

було його утримати, бо мало грошей йому прислали, а всього треба... у нас же зайвих не було, та й тепер немає... та він ще й не добре вчився.

— Як то мало грошей вислали? — заокотала з обуренням бабуня Борошенкова, та дядько Петро перервав: — ну, справа вже покінчена, прошу розходитись, а то вже старі балачки підуть... покинь Галю, ходім краще на леваду...

— Ага, а мені на пошту бігти, дочці гроші одіслати, бо вчора ж пенсію получила, — згадала бабуня Борошенкова.

— Мамо, а все таки ви не добре робите, що не слухаєте мене, буркотіла тітка Тося, виходячи з бабунею до кухні.

Стало тихо, тільки нервові, легенькі кроки вказували на те, що ще не всі розійшлися.

— Миколо, після довгої павзи знов задзвенів голос Катрі, а чому ти мовчав?

— Що би я казав? Хочуть — най віддають до гімназії, будемо його муштрувати, не хочуть — так і буде...

— „Так і буде“ — схвильовано повторила Катря; ні, так не повинно бути! Треба говорити, доводити, кричати, щоб Сашка віддали до гімназії.

— А як немає грошей?

— В кого нема? Добре, най в опікунки грошей не вистарчить на гімназію, ну то ми всі мусимо допомогти.

— А як все ж таки опікунка не схоче?

— То можна взяти хлопця без її згоди.

— Хто візьме? Ти? Ми? Значить брати на себе всю відповідальність за його будучину! Добре, а ти ж можеш повести його так, як хочеш? Хиба ж ти маєш час для цього і силу, не говорючи вже про гроші? В тебе ж діти свої...

— Так... понуро вимовила Катря. Значить, як ти сирота — ти парія... ти ні на що не маєш права. Поки батько й мати є, дітей пильнують, пестять; тільки вмерли — діти, як що не голодні, то їх з милости годують, помикають ними. За що ж діти терплять? Чим вони винні? Чому карають ся так? Ні, не любимо ми своїх дітей, коли не турбуємо ся, що вони по смерті нашій будуть робити, і тим самим вкидаємо їх в безодню невідомого, непривітного життя. Ми любимо їх лише сьогодні, дбаємо про їх добробут лише на одну годину! До чого наші мизерні піклування про те, щоб дитина вчасно випила молоко, або вмивала ся що дня, коли ми заплуємо

очи на те, що завтра — позавтра дитина наша може, як би ми вмерли, остатись і без молока і без усякого догляду. Якіж ми егоїсти! Ми значить дбаємо про дітей тільки тому, що вони тут, у нас перед очима плачуть, докучають нам, домагаючись своїх прав. А те, як вони плакатимуть по смерті нашій, як будуть терпіти від голоду й занедбання — тих сльоз, тих криків ми не почуємо, то се нас і не обходить. І, значить, ми любимо своїх дітей, як забавки, тільки для самих себе, а не любимо в їх будучих людей, пришлої людськості, яка складатиметься з наших дітей і внуків. — Знаєш, Миколо, — знов за хвилину задзвенів дуже гостро і схвильовано Катрін голос, — як я хочу мати таку дивну силу, щоб при, мусити всіх людей зглянути на се! Щоб всі відразу прозріли і побачили, яке страшне злочинство вчиняють вони, не дбаючи про будучину своїх дітей. Кожний же може вмерти що хвилини... Значить, треба так улаштувати своє життя, щоб доля дитини не залежала від життя або смерті його родичів... Треба, щоб вихованне стало громадським обов'язком-громадською справою, щоб дітьми опікувалось суспільство, щоб діти з смертю батька й матери теряли не всю свою долю, а тільки близьких людей... О, знаєш, Миколо, о скільки менше було б тоді нещастя поміж людьми! А хиба ж се не ціль життя всякого, не остання наша велика мета — зменшення нещастя людського життя і збільшення радощів його? Хиба ж се не ідеал наш — гармонія в життю людськості?!

— А, як я розфільозофувалась, — нагло впавшим голосом сказала Катря. Бідному хлопцеві не легше від мрій про гармонійне життя... Значить, нічого більше не буде, і Сашко лишаєть ся в бабуні кінчити свою школу. Між иншим, до сеї справи, що він вчинив... хиба б він взяв пера та циркуль, як би він їх мав? А чому він їх не має?.. А те, що побив когось... та хиба ж він винний того, що його не вмiли виховати? Сирота — яке сумне й зворушливе слово... Си-ро-та, — мало не з сльозами в голосі тихо повторила Катря і вийшла з хати; важкими, мірними кроками вийшов за нею чоловік її, і стало знов тихо.

Сашко встав з канапи і став ходити по хаті, стиснувши собі голову руками; значить, бабуня його оставляє... то добре. А про те, що доброго? Хиба ж він не чув, як всі рідні

до його відносять ся? „І зіпсований він і нічого з його не буде“... Тільки Катря одна... Та що Катря? Вона завжди добра була до його. І він любить її: коли вона говорить, щось нове, гарне, свіже й правдиве чується в її словах. Ось, як тепер говорила, кожне слово її ловив. Гарно було-б так, як вона каже... Він на собі знає, що було б гарно, бо йому тепер дуже погано жити, ніхто його не хоче, занедбали всі. Ось він живе собі, дурниці робить, пустує, сміється, а як иноді захоче думати... Сашко... а давно колись він був Сашунькою, мав гарне ліжко з сіткою і великого коня. Був рожевий, здоровий хлопчик, якого всі пестили. Не лише тато й мама, а всі сі бабуні, дядьки й тітки, коли приїздили до тата на завод, де він був лікарем, так багато привозили всього — і книжок і забавок і солодошків... Коли підріс Сашунько, віддав його тато до гімназії, і маленький, чистенький, веселий хлопчик бігав туди вчити ся... Потім хвороба батька, довга, уїдлива — і сум у всій хаті й безладде... нарешті, смерть. Маленький, веселий товстенький хлопчик виріс, змарнів. Мати ще бадьорила ся, заробляла, щоб вчити сина, аж поки сама не захорувала і також вмерла. І ось великий, з потемнілим обличчям, сумний і мовчазний Сашко почав тинятись: і в тітки Галі жив, поки ще був в гімназії, і в бабуні Борошенкової, коли вже мусив покинути гімназію, не заплативши грошей за вчення, і ось в сеї другої бабуні. І всюди недобре було йому — чужий і зайвий всюди. Нема з ким щиро поговорити, всі скося дивлять ся, наче він обідає кого. Один... самотний, сирота, як Катря сказала. Тільки як же далі буде? як? тяжко й сумно йому. Ось і зараз: всі десь пішли — чути розмови, сміх і веселі голоси Катриних дітей. А ним ніхто не цікавиться ся. Сашко висунув голову, яка палала, в вікно. Проти вікна на леваді полосами лежали проміні сонця, яке вже ховало ся, і м'яким світлом своїм оживляло її, а по небу плили тихо-тихо маленькі, білі хмарки, ледви торкаючись чистої блакити, плили все далі й далі, легенькі й вільні...

Сашко стояв коло вікна, сумно вдивляючись в далечінь, і рясні, чисті, великі сльози, доганяючи одна другу, збігали по щоках і тихо падали на лутку.
